

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشمند، مرتضی، ۱۳۳۷ -

پیام‌های آسمانی: معارف قرآنی برای کودک و نوجوان / مرتضی دانشمند؛ تصویرگر فریدالدین ملایی؛ تهیه گروه تفسیر ترتیبی و ترجمه قرآن پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی - قم؛ مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۸. ۱۴۴ ص. : مصور (رنگی). - مؤسسه بوستان کتاب: (کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی؛ ۴۵۹. کتاب‌های پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن؛ ۱۲۸) (قرآن؛ ۳۵۱. تفسیر؛ ۱۴۵) (ج. ۲) ۵- 2100- 09- 964- ISBN 978- 0 (دوره) - 0857- 09- 964- ISBN 978 فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

گروه سنی: ج، د

کتاب‌نامه به صورت زیرنویس.

۱. تفاسیر شیعه - قرن ۱۴ - ادبیات کودکان و نوجوانان. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. معاونت پژوهشی. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن. گروه تفسیر ترتیبی و ترجمه قرآن. ب. ملایی، فریدالدین، - تصویرگر. ج. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. د. عنوان. ه. عنوان: معارف قرآنی برای کودک و نوجوان.

[ج] ۲۹۷ / ۱۸

پ ۹ / د ۱۵ / BP ۹۸

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۳۷۴۷۵۹

۱۳۹۸

■ موضوع: تفسیر: ۱۵۵ (قرآن: ۳۸۶)

■ گروه مخاطب: - تخصصی (گروه سنی ج و د «چهارم و پنجم ابتدایی و دوره راهنمایی»)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۷۰۷

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۶۸۷۶

پیام‌های آسمانی

معارف قرآنی برای کودک و نوجوان

آیات ۲۴۳ تا ۲۶۸ سوره بقره

دفتر دوم

مرتضی دانشمند

پیام‌های آسمانی

دفتر دوم

معارف قرآنی برای کودک و نوجوان

- نویسنده: مرتضی دانشمند • تصویرگر: فریدالدین ملایی
- تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن، گروه تفسیر ترتیبی و ترجمه قرآن
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۸ • شمارگان: ۵۰۰ • بها: ۲۶۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است
printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵، نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶
♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸
♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲
♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰
♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹
اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۲۱۵۵۰۰ و یا ارسال درخواست به:
پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com
جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.ir

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • همکاران پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن • دبیر شورای کتاب: محمدرضا منصقی • سرویراستار: محمدرضا منصقی
- ویراستار: زهرا صفری • اصلاحات حروف نگاری: معصومه حسینی‌مجرد • نمونه‌خوانی: محمدجواد مصطفوی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش
- کارشناس طراحی و گرافیک: مسعود نجابتی • صفحه‌آرا و تنظیم جلد: محمود هدایی • تصویرگر: فریدالدین ملایی
- اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمداقبر انصاری

فهرست مطالب

۷	سخنی با خوانندگان
۱۳	با مربیان و معلمان
۱۷	ساکنان شهر مرده
۲۵	هجوم بر سرزمین جت
۵۱	خداوند بر تخت (آیه الكرسی)
۱۱۳	مرده‌ای که زنده شد
۱۲۵	ابراهیم علیه السلام و پرندگان
۱۳۱	شیطان وعده می‌دهد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سخنی با خوانندگان

قرآن کریم، کلام خدا و مهم‌ترین منبع شناخت اسلام و گرمی‌ترین اثر مکتوب در میان مسلمانان است. رسول خدا ﷺ کسانی را که قرآن را فرامی‌گیرند و به دیگران می‌آموزند، «بهترین‌های امت» خوانده است.^۱ پیشوایان معصوم (علیهم‌السلام) و بزرگان دین، اهتمام فراوانی به آموزش این کتاب مقدس به مسلمانان، به‌ویژه کودکان و نوجوانان داشته‌اند. امام علی (علیه‌السلام) یکی از حقوق فرزندان را بر پدران، آموزش قرآن به آنان می‌داند؛^۲ بر همه مسلمانان، به‌ویژه عهده‌داران مسئولیت خطیر تعلیم و تربیت، لازم است در راه آموزش قرآن و ایجاد انس و الفت کودکان و نوجوانان با معارف بلند و نورانی این کتاب آسمانی، تمام توان خود را به کار گیرند.

۱. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»: عوالي اللآلی، ج ۱، ص ۹۹.
۲. قَالَ عَلِيٌّ (عَلَيْهِ السَّلَام): «وَحَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ وَ يُحَسِّنَ آدَبَهُ وَ يُعَلِّمَهُ الْقُرْآنَ»: نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، ص ۵۴۶.

باید توجه داشت که آموزش روخوانی، روان‌خوانی و تجوید، مقدمه ادراک مفاهیم والای قرآن و آشنایی با معارف زندگی‌ساز این کتاب آسمانی است و گذر از این مقدمات، آن‌زمانی ثمربخش و شدنی است که دانش‌آموخته قرآن، معارف این کتاب الهی را دریابد و مهم‌تر از همه، به آن عمل کند.

«پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن» دفتر تبلیغات اسلامی، یکی از مراکز قرآن‌پژوهی است که با بیش از سی‌سال تجربه در عرصه پژوهش قرآنی، توفیق داشته در حوزه نشر معارف قرآن، گام‌های بلندی بردارد و خدمات بی‌بدیل و ماندگاری ارائه دهد. از جمله تلاش‌های این مرکز، طرح تدوین تفسیری مناسب برای کودکان و نوجوانان است که پس از اذعان به ضرورت انجام آن، در دستور کار گروه تفسیر پژوهشکده قرار گرفت؛ حساسیت موضوع و نوآمدی آن موجب شد تا مراحل مقدماتی این طرح طی جلسات متعدد و با حضور کارشناسان و صاحب‌نظران ادبیات کودک و نوجوان، در بیش از یک سال انجام گیرد.

شیوه نگارش و پژوهش

برای نگارش پیام‌های آسمانی، چه در تفسیر یک آیه یا مجموعه‌ای از آیات مرتبط و چه در تفسیر یک سوره کامل، گام‌هایی برداشته شده است:

۱. انتخاب آیه یا مجموعه آیاتی که مطالب و معارف مطرح‌شده در آن، ارتباط بیشتری با دنیای نوجوان و مسائل مورد نیاز و پرسش‌های وی داشته باشد؛ از آن‌جا که برخی از معارف قرآن کریم فراتر از سطح فهم و دایره نیاز کودکان و نوجوانان است، توضیح دادن تمام آیات برای آنان، نه ضروری خواهد بود و نه مفید؛ مانند برخی آیات ارث و مسائل ویژه بانوان. این نکته مهم در همه مراحل کارشناسی، اجرا و نظارت این پروژه، با حساسیت و دقت مورد توجه قرار گرفته است.

۲. انتخاب قصه‌ای متناسب با آیه یا آیات یا سوره مورد نظر؛ آموزش از راه قصه از شیوه‌های تعلیمی قرآن کریم است. قرآن بسیاری از معارف بلند خود را در قالب قصه بیان کرده است. بعضی از مفسران قرآن کریم، قصه‌گویی جهت‌دار را کار انبیا دانسته‌اند.^۱ طبق برخی گزارش‌ها، حدود هزار آیه (نزدیک به یک‌ششم قرآن) را قصه تشکیل می‌دهد.^۲ خداوند پس از ذکر برخی از سرگذشت‌های گذشتگان، به پیامبر ﷺ فرمان می‌دهد: «این داستان را برای آنان بخوان، باشد که بیندیشند».^۳

از این‌رو در تفسیر پیام‌های آسمانی از قصه و سرگذشت، به عنوان قالبی اساسی برای انتقال معارف قرآنی به نوجوانان بهره گرفته شد.^۴

هم‌چنین در انتخاب قصه، از شأن نزول‌های مرتبط به آیات استفاده شد. سوره‌ها یا آیاتی که شأن نزولی درباره آن‌ها ذکر نشده بود، با توجه به فضای نزول و مطالب مطرح شده در سوره، به صورت قصه‌ای امروزی به نگارش درآمد. در هر دو مورد استفاده از شأن نزول و فضای نزول از اصول داستان‌نویسی مثل گره افکنی، توصیف شخصیت و مانند آن بهره گرفته شد. در گفت‌وگوهایی که از زبان معصومان (علیهم‌السلام) نقل شده، اصل بر وفاداری به متن، بدون افزودن کلمه‌ای بر سخن معصوم بوده است. بنابراین در این نوع قصه‌ها به توصیف زمان یا مکان وقوع قصه یا توصیف حالت رفتاری یا گفتار معصوم - آن‌چنان که در سیره همان معصوم آمده - بسنده شده و از بر بستن مطالب خیالی بر معصوم به جد پرهیز شده است.

۳. مطرح شدن متن سوره و ترجمه آن: پس از آن که با مطرح شدن قصه،

۱. تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۱۵.

۲. زحیلی، وهبة بن مصطفى، التفسیر المنیر فی العقيدة والشریعة والمنهج، ج ۱، ص ۴۴.

۳. «فَأَقْصُصْ الْقُصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ»: اعراف، آیه ۱۷۶.

۴. در بعضی از موارد نیز با الهام از قرآن، از قالب‌های نزدیک به قصه مانند مناظره و گفت‌وگو بهره گرفته شد. گفت‌وگوهایی که میان معلم و دانش‌آموزان یا مربی و متربیان یا روحانی مسجد و نوجوانان شکل گرفته، از همین قبیل است. هم‌چنین استفاده از مثال و تمثیل‌های فراوان امروزی برای انتقال معارف قرآنی در جای‌جای پیام‌های آسمانی از ویژگی‌های این اثر است.

ذهن مخاطب با فضای کلی سوره آشنا شد، متن سوره و ترجمه آن مطرح می‌شود. در ترجمه آیات، از ترجمه استاد سید محمد رضا صفوی با عنوان ترجمه قرآن بر اساس المیزان بهره گرفته شد که با توجه به مخاطب نوجوان در بعضی موارد، ضمن رعایت امانت ترجمه، کلمات یا عباراتی ساده‌نویسی شد.

۴. ذکر نکته‌ها و پیام‌های مرتبط با آیات: در این مرحله به تفسیرهای موجود شیعه و سنی مراجعه شد، پیام‌های متناسب با نوجوانان یادداشت و با زبان و واژگان قابل فهم برای مخاطب نوجوان بازنویسی شد. افزون بر آن، نکات نو و بدیعی که از آیه برداشت می‌شد، حتی اگر در تفسیرهای موجود هم نیامده بود، یادداشت و پس از ریزنی با پژوهشگران قرآنی پژوهشکده، مورد استفاده قرار می‌گرفت.

۵. سروده سوره: در پایان هر سوره یا مجموعه‌ای از آیات مرتبط، محتوای سوره یا مجموعه آیات، به شکل سروده به عنوان قالبی اثرگذار مطرح شد. در سروده‌ها ضمن استفاده از تصاویر شاعرانه، وفاداری به متن و محتوای آیات، مورد توجه مؤکد بوده است. سروده‌های پایانی آیات را مجری طرح برعهده گرفت.

اجرا و نظارت این کار مهم می‌بایست برعهده مجریانی قرار می‌گرفت که افزون بر آشنایی با تفسیر قرآن، به زبان و ادبیات کودک و نوجوان نیز تسلط داشته باشند. اجرای این پروژه را نویسنده نام آشنا و با سابقه کودکان و نوجوانان، حجت الاسلام والمسلمین مرتضی دانشمند عهده‌دار شد و نظارت محتوایی را حجت الاسلام والمسلمین سید محمد رضا صفوی پذیرفت. در نهایت، جناب آقای محمود پور وهاب، شاعر کودکان و نوجوانان متن سروده‌ها را ارزیابی کرد. این درحالی بود که مدیر گروه تفسیر قرآن، حجت الاسلام والمسلمین علی مدبّر (اسلامی) و شورای علمی گروه در همه مراحل، کار را با حساسیت و درایت پیگیری می‌کردند. از نام‌برندگان و همه شخصیت‌های نام آشنا در عرصه تألیف

– که در اجرای این طرح، همکاری با پژوهشکده را پذیرفتند. به‌ویژه از مؤلف محترم حجت‌الاسلام والمسلمین مرتضی دانشمند سپاس گزارم. اکنون بخش دوم پیام‌های آسمانی (تفسیر بخش دوم سوره بقره) تقدیم همه قرآن‌آموزان، مربیان و علاقه‌مندان به معارف قرآنی می‌گردد. گفتنی است که مخاطبان این مجموعه، دانش‌آموزان سال‌های پنجم و ششم ابتدایی و اول و دوم متوسطه اول راهنمایی هستند؛ هرچند برای مقاطع تحصیلی بالاتر نیز مفید است. در پایان نیز از مدیریت و دست‌اندرکاران تولید مؤسسه بوستان کتاب که مقدمات آماده‌سازی فنی و چاپ و نشر آن را فراهم آوردند، تشکر می‌کنم.

محمدصادق یوسفی‌مقدم
رئیس پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن
پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

با مربیان و معلمان

این کتاب، گامی است کوچک به سوی هدفی بزرگ؛ آن هدف بزرگ، وارد کردن نوجوانان به دنیای قرآن است. تاکنون کتاب‌هایی با عنوان تفسیر نوجوان برای این گروه سنی نوشته شده، اما بعضی فقط خلاصه‌ای از تفسیر بزرگ‌ترهاست، نه تفسیری برای نوجوانان. بعضی هم فقط اسم نوجوان را به همراه دارد، ولی مطالب، نشر و بیان آن‌ها متناسب با ذهنیت و فهم نوجوانان نیست و بعضی هم فقط اطلاعات و معماهای قرآنی را ارائه می‌دهند، نه تفسیر سوره‌ها را.

در پاسخ به این که آیا نویسنده برای رسیدن به این هدف بزرگ، موفق بوده یا نه، باید گفت او در راه رسیدن به این هدف، تمام تلاش خود را به کار بسته، اما تا چه اندازه توانسته است به این هدف نزدیک شود؟ نویسنده دوست دارد پاسخ این سؤال را از نوجوانان، مربیان و معلمان - که احیاناً این کتاب را خوانده یا خواهند خواند - بشنود. این بخش از تفسیر، مشتمل بر آیات ۲۴۶ به بعد سوره بقره تا پایان سوره است. در تفسیر آیه‌ها، همان گونه که در جلد قبلی یادآور شدیم، آیاتی را برگزیدیم که موضوعاتشان با فضای ذهنی نوجوان بیشتر تناسب داشت. خوب می‌دانیم که مطرح کردن مباحث مربوط به ارث و بعضی مسائل زنان و ...، برای نوجوان در اولویت قرار ندارد. به همین دلیل، به مسائلی پرداختیم که بیشتر جنبه اعتقادی و تربیتی داشت.

روش استفاده

از کتاب حاضر، با دوروش «خودآموز» و «معلم‌آموز» می‌توان بهره بُرد؛ در روش نخست، قرآن‌آموزانی که دوره‌های درست‌خوانی را گذرانده‌اند و دوست دارند با ترجمه و تفسیر قرآن آشنا شوند، می‌توانند با مطالعه این مجموعه به هدف خود برسند و اگر با مطلبی دشوار روبه‌رو شدند، برای فهم آن از مربی قرآن یا روحانی محل کمک بگیرند. برای استفاده از شیوه «معلم‌آموز» پیشنهاد می‌شود:

۱. مربی، سوره‌ای را برای طرح در کلاس در نظر بگیرد؛
۲. برای جلب‌نظر و توجه «قرآن‌آموزان»، درس را با سرود سوره - که در پایان هر سوره آمده - آغاز کند؛
۳. قصه سوره را خود مربی یا قرآن‌آموزی که صدای گیرایی دارد، برای قرآن‌آموزان بخواند؛
۴. نام چند سوره را بر تابلو بنویسد (سوره مورد نظر یکی از نام‌ها باشد) و از شرکت‌کنندگان بخواهد پس از شنیدن سروده و قصه سوره، نام سوره را حدس بزنند؛ در این چند مرحله پیشنهاد می‌شود قرآن‌آموزان بدون مراجعه به متن تفسیر، فقط به گفته‌های مربی توجه کنند؛

۵. از یک قرآن‌آموز خواسته شود که متن سوره را با صوت زیبا قرائت کند؛
۶. از قرآن‌آموز دیگری که صدای رسایی دارد، درخواست شود که ترجمه سوره را بخواند؛

۷. برای تمرین ترجمه و تسلط بیشتر بر محتوای سوره، دو قرآن‌آموز، هم‌زمان، یکی بخشی از سوره (مثلاً یک آیه) را قرائت کند و دیگری ترجمه همان بخش را برای دیگران بخواند؛

۸. مربی، پرسش‌هایی را درباره محتوای سوره مطرح سازد؛ مثلاً بپرسد: در این سوره با چه کسانی روبه‌رو هستیم؟ کدام یک از آن‌ها چهره مثبت و کدام یک چهره منفی دارند؟ چند لحظه به قرآن‌آموزان فرصت داده شود تا درباره پاسخ سؤال‌ها فکر کنند، سپس مربی پرسش‌ها را جمع‌بندی کند و پاسخ دهد.

مثال: در آیه ۲۴۹ سوره بقره، هنگامی که طالوت (به فرماندهی لشکر برگزیده شد) سپاهیان را با خود بیرون برد، به آنها گفت: «خداوند، شما را با یک نهر آب آزمایش می‌کند، هر کس از آن بنوشد، از من نیست و آن کس که از آن ننوشد، از من است؛ مگر آن که جرعه‌ای با دست نوشد...»

اکنون مربی می‌تواند پرسش‌های زیر را با قرآن‌آموزان نوجوان به گفت‌وگو بگذارد:

آیا همه سپاه از فرمان طالوت اطاعت کردند؟

چه کسانی از طالوت فرمان بردند؟ بیشتر سپاه یا اندکی از آنها؟

کدام گروه توانستند تا پایان راه ایستادگی کنند؟

چه کسانی سرنوشت مبارزه با سپاه مهاجم (جالوت) را تعیین کردند؟ چرا؟ و سؤال‌هایی از این دست که مربی مسلط بر معارف قرآنی می‌تواند مطرح کند، با قرآن‌آموزان به بحث بگذارد و به کلاس تفسیر، روح و نشاط ببخشد.

۹. مربی می‌تواند با توجه به سروده سوره، پرسش‌هایی را مطرح سازد و از قرآن‌آموزان پاسخ بخواهد؛ مثلاً: مصرع یابینی از سروده را بر تابلو بنویسد و بپرسد که به کدام آیه یا کلمه در آیه اشاره می‌کند.

• برای مثال:

در سروده قصه طالوت و جالوت، مصرع دوم بیت زیر به کدام بخش از آیه اشاره دارد؟

جدا گشتیم از کاشانه‌ها مان

بین ویرانه‌ای شد خانه‌ها مان

در پایان، با سپاس از پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن و همه فرزانه‌گانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند، آن را به بانوی عصمت و کرامت، حضرت فاطمه معصومه (علیها السلام) تقدیم می‌کنم که این کتاب، در همسایگی و تابش امواج معنوی اش سامان گرفت.

مرتضی دانشمند

قم - آشیان آل محمد (علیهم السلام)